

BOROWIACZEK

BIULETYN OGÓLNOPOLSKIEGO
TOWARZYSTWA OCHRONY
NIETOPERZY

NUMER 2

LISTOPAD 1997 R.

WARSZAWA

Spis treści

1. Z życia Towarzystwa
2. Z kraju
3. Z zagranicy
4. Listy do Towarzystwa i Redakcji Biuletynu
5. Informacje
6. Przegląd nowego piśmiennictwa krajowego

Z życia Towarzystwa

Sprawozdania z letnich obozów

Obóz chiropterologiczny w Mazowieckim Parku Krajobrazowym (Celestynów, 28 VII - 6 VIII 1997 r.)

Organizatorami obozu byli: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy, Mazowiecki Park Krajobrazowy i Instytut Ekologii PAN. Wzięło w nim udział 20 osób. Z punktu widzenia naukowego obóz stanowił pierwsze systematyczne badania chiropterofauny MPK. Wykazano obecność 8 gatunków nietoperzy: nocka dużego, nocka wąsatka, nocka rudego, mroczka późnego, borowca wielkiego, karlika większego, gacka brunatnego i mopka, a zatem ponad połowę wszystkich możliwych do stwierdzenia w tej części Polski. Odnaleziono kilka letnich i kilkanaście zimowych schronień tych ssaków. Szczególnie cenne faunistycznie jest stwierdzenie nocka wąsatka, gatunku bardzo rzadko notowanego na Mazowszu.

W sieci, ustawiane w pobliżu zbiorników wody stojącej (Celestynów, Lasek) i nad rzekami (Mienia, Pogorzelska Struga, Rudawka), schwytaliśmy 30 osobników należących do 5 gatunków: nocka rudego (23 os.), gacka brunatnego (4), nocka dużego, nocka wąsatka i mopka (po 1). Ponadto złowiliśmy 1 osobnika mroczka późnego w pobliżu budynku leśniczówki.

Prowadziliśmy liczenie nietoperzy wylatujących z kryjówek, znajdujących się w kaplicy cmentarnej w Osiecku i kościele w Warszawicach. Okazało się, że zamieszkują je duże kolonie

mroczka późnego, liczące odpowiednio 65 i 101 osobników. W czasie nasłuchów przy użyciu detektora ultradźwięków zarejestrowaliśmy ponadto karliki większe, borowce wielkie i mroczki późne.

Kontrole ok. 10 km szosy pomiędzy Sobiekurskiem a szosą lubelską oraz 2 km pomiędzy Celestynowem a Regutem nie wykazały martwych nietoperzy. Przyniosły jednak dane o innych ssakach, zamieszkujących MPK (lis, łasica, nornica ruda, jeż, wiewiórka, nornik zwyczajny).

W lasach zlokalizowanych w pobliżu bazy "Na Torfach" skontrolowaliśmy ok. 50 skrzynek dla ptaków. Ta niewielka liczba wynikała z bardzo niesprzyjającej pogody (ciągłe opady deszczu), która wcześniej przerwała prace. W kilku skrzynkach odnaleźliśmy guano nietoperzy, co świadczy o ich obecności w tych kryjówkach.

W kilku wsiach przeprowadziliśmy ankietę na temat występowania nietoperzy i wiedzy na ich temat w lokalnej społeczności. Udało się odnaleźć szereg kryjówek nietoperzy, w których można będzie stwierdzić te zwierzęta w przyszłości. Należy do nich zwłaszcza kilkanaście piwnic, w których zimują nietoperze. Znajdują się one w Ponurzycy, Regucie, Lasku i Taborze.

Jeśli chodzi o wiedzę na temat nietoperzy, to wyniki ankiety były dość zaskakujące. Wstępnie podsumowano ok. 120 odpowiedzi. Około połowa ludzi, niezależnie od wieku i płci, nadal wierzy, że wkręcają się one we włosy. Kobiety do czterdziestego roku życia niemal w 70% przypisują nietoperzom tę właściwość, podczas gdy młodzi mężczyźni tylko w 18%. Prawie 40% ludzi sądzi, że są to ptaki lub gady, bądź nie wie do jakiej grupy systematycznej należą. Prawie 20% uważa, że nietoperze żywią się gryzoniami i podobny procent ludzi przypisuje im ciężar ciała przynajmniej kilka razy większy, niż to jest w rzeczywistości (rekord - 6-7 kg!).

Biorąc pod uwagę brak rozeznania co do rozmieszczenia kryjówek nietoperzy na terenie MPK, wyniki obozu okazały się bardzo interesujące. W przyszłości liczba informacji o nietoperzach tego terenu będzie z pewnością przyrastać w szybszym tempie. W najbliższym czasie w ramach zimowych dekad spisu nietoperzy (przełom listopada i grudnia oraz początek lutego) skontrolujemy piwnice, w których widywano nietoperze (dane uzyskane podczas obozu). Osiągnięciem obozu jest też zainteresowanie dużej grupy ludzi tymi ciekawymi, a przy tym odgrywającymi ważną rolę w przyrodzie zwierzętami.

Grzegorz Lesiński, Warszawa

Obóz Łódzkiej Grupy Chiropterologicznej - Rembieszów `97

W dniach 3-15 lipca 1997 roku na terenie Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki odbył się obóz, którego celem było poznanie składu gatunkowego i rozmieszczenia nietoperzy na terenie Parku, a także zaznajomienie uczestników z metodami oznaczania gatunków, prowadzenia badań i ochrony nietoperzy. Obszar ten należy do bardzo słabo poznanych pod względem składu chiropterofauny. W obozie uczestniczyło 12 osób z Łodzi, Zduńskiej Woli i Sieradza. Pracami terenowymi kierowali: Grzegorz Radzicki i Maurycy Ignaczak. Schronienia chiropterologom udzieliли strażacy z Rembieszowa (gm. Zapolice), udostępniając bezpłatnie remizę OSP.

W czasie trwania obozu prowadzono kontrole letnich kryjówek nietoperzy (strychy zabudowań, dziuple drzew, budki lęgowe), a także odłowy w sieci, nasłuch detektorowy i analizę pokarmu sów. Metoda polegająca na odłowach w sieci nie przyniosła zbyt efektywnych wyników - schwytano nietoperze należące do 5 gatunków. Spowodowane to było wyjątkowo obfitymi opadami deszczu i niskimi temperaturami nocy. Miłą niespodzianką było schwytanie po raz pierwszy na tym terenie, wewnątrz zwartego lasu, samicy karmiącej gacka szarego.

Kontrole kryjówek nietoperzy wykazały obecność kolonii rozrodczych: mroczka późnego - ok. 30 samic z młodymi, gacka szarego - ok. 5 oraz zasiedlających jeden strych kolonii gacka szarego i brunatnego - ok. 30 os. Łącznie stwierdzono występowanie 7 gatunków nietoperzy: gacek brunatny, gacek szary, karlik większy, karlik malutki, borowiec wielki, nocek rudy i mroczek późny.

Oprócz badań faunistycznych prowadzono też akcje dydaktyczne i propagandowe, popularyzujące w społeczeństwie wiedzę na temat nietoperzy. W trakcie kontroli zabudowań i strychów rozdawano mieszkańcom foldery: "Nietoperze - zwierzęta nieznanne" i "Nietoperze potrzebują przyjaciół" - folder OTON. Udzielono również kilku wywiadów prasowych m.in. dla "Dziennika Łódzkiego" i tygodnika "Nad Wartą". Obóz zorganizowano dzięki pomocy finansowej Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Sieradzu oraz uprzejmości wójta gminy Zapolice i dyrekcji Sieradzkich Parków Krajobrazowych.

Łódzka Grupa Chiropterologiczna będzie jeszcze gościć w Sieradzkim w przyszłych sezonach. Planowana jest kontynuacja badań, ponieważ uzyskane dane dotyczą głównie północnej i zachodniej części Parku.

Grzegorz Radzicki, Łódź

Obóz chiropterologiczny w Spalskim Parku Krajobrazowym (14 VII - 27 VII 1997 r.)

Był to już 12. obóz zorganizowany przez Mazowiecką Grupę Badaczy Nietoperzy. Tego roku, współpracując z Radomsko-Kieleckim Towarzystwem Przyrodniczym, pojechaliśmy badać nietoperze w Spalskim Parku Krajobrazowym. 15 lipca wszyscy mieli się stawić w pełnej gotowości w starej szkole w Liciążnej niedaleko Inowłódza, udostępnionej nam przez gminę Inowłódz. Już na wstępie zostaliśmy zaskoczeni. Miejsce, w którym mieliśmy mieszkać, okazało się starym, od dwu lat nie odwiedzanym strychem, przyswojonym niegdyś do zamieszkania. Przy wejściu przywitały nas firanki pajęczyn, kurz oraz sterty starych zeszytów i podręczników szkolnych z lat pięćdziesiątych a nawet czterdziestych. Dzięki nim, czytając w deszczowe wieczory komiczne wypracowania, bawiliśmy się doskonale. Poddasze wyposażone było w dużą kuchnię z piecem, a nawet łazienkę, lecz nikt nie miał odwagi z niej skorzystać. Czarna od brudu wanna nie wyglądała zachęcająco, a poza tym nie było wody. Aby napić się herbaty biegaliśmy z wiaderkiem do kranu na zewnątrz budynku. Co jak co, ale ruch mieliśmy zapewniony.

Tak więc pierwszy dzień spędziliśmy na sprzątanii oraz poznawaniu okolicy. Przyjechało nas aż... czworo, w tym kierownictwo: Agnieszka i Marek Kowalscy. Okazało się, że reszta grupy przyjedzie później lub.. nie przyjedzie wcale (za przyczyną pamiętnej powodzi). Już pierwszej nocy wyruszyliśmy do lasu. Niestety, oprócz samicy kaczki czernicy nic do sieci nie wpadło. W wodzie za to znalazły się dwie osoby. Między innymi Marek, który dwa razy rzucił się w pław by ratować kaczkę. Jak na zawrotną liczbę obozowiczów poszkodowanych było całkiem sporo. Kolejne noce przebiegały lepiej, wzrastała także liczba uczestników obozu. W rezultacie złapaliśmy 56 nietoperzy. Odkryliśmy dwie kolonie ncocków dużych: w starym kinie w Spale małą (ok. 25 osobników), a w kościele w Poświętnym dużą (ok. 100 os.).

Oprócz "wałęsania" się po okolicznych strychach, szukaliśmy odpowiednich na rozstawianie siatek oczek wodnych. Naszym przewodnikiem, a także kierowcą była "szalona" Marta, pracująca w zarządzie Parku. Marta za każdym razem dostarczała nam wrażeń prowadząc samochód po największych wybojach i najwęższych leśnych drózkach. Po każdej z wycieczek auto (cudem ocalałe z tych "mrozących krew w żyłach" eskapad) wyglądało jak po rajdzie Monte Carlo. Raz wyciągał nas z rowu ciągnik. Trzeba przyznać, że Park zwiedziliśmy dokładnie. Kolejną atrakcją była noc spędzona w osadzie Ceteń. Co prawda złapaliśmy tam tylko 5 nietoperzy i trzy kaczki cyraneczki, lecz mieliśmy okazję obejrzeć dziuplę z borowcami wielkimi oraz puszczyka na strychu leśniczówki i myszołowa w stodole. Ciekawe przeżycie, zwłaszcza widok karmienia gołębiami tych ptaków. Wątpliwa przyjemność.

Podsumowując, tegoroczny obóz należał do udanych. Naszym sukcesem było złapanie dwu mopków oraz nocka wąsatka. Stwierdziliśmy następujące gatunki nietoperzy: nocek duży, nocek wąsatek, nocek rudy, mroczek późny, borowiec wielki, borowiaczek, karlik malutki, gacek brunatny i mopek. Może nie pobiliśmy rekordu złapanych nietoperzy, lecz w historii obozów Mazowieckiej Grupy Badaczy Nietoperzy bywały takie, podczas których odłowiono tylko dwadzieścia kilka nietoperzy. W przyszłym roku na pewno pójdzie nam lepiej.

Agata Maszkiewicz, Warszawa

Przy OTON istnieje biblioteka!

Może tytuł jest jak na razie zbyt szumny, ale istotnie - założyliśmy bibliotekę. Gromadzimy w niej wszelkie prace o nietoperzach. Naszym pierwszym celem jest zebranie polskich prac dotyczących tych zwierząt. Dlatego zwracamy się z ogromną prośbą do wszystkich naszych Czytelników: Szanowni Państwo! Bardzo prosimy o przesłanie do OTON odbitek swoich prac dotyczących nietoperzy. Nie

tylko naukowych, ale i popularnych, edukacyjnych i innych. Z czasopism naukowych i gazet codziennych. Również w przyszłości liczymy na pamięć i mamy nadzieję otrzymywać nowe, z pewnością bardzo ciekawe prace o tych ssakach. Prosimy także o umieszczenie krótkiej notki bibliograficznej (nazwa czasopisma, rok wydania, numer i strony) przy tekstach jej nie posiadających (najczęściej będą to teksty z czasopism nienaukowych). Gdyby udało się nam zgromadzić w jednym miejscu polskie prace o nietoperzach, byłoby to dużym osiągnięciem. Oczywiście biblioteka musi działać w obydwie strony - a więc nie tylko przyjmować prace, ale także je udostępniać. Dlatego w kolejnych numerach "Borowiaczka" będziemy informować o nowych nabytkach naszej biblioteki. Mniejsze prace będziemy przysyłać pocztą, większe oczywiście trzeba będzie odbierać osobiście.

Dzisiaj przedstawiamy kilka prac będących zaczątkiem naszego bardzo bogatego (w przyszłości) księgozbioru.

- Fairon J., Busch E., Petit Th., Schuiten M. 1996. Contribution a l'étude du problème de la cohabitation Effraies-Chiroptères. [Wyniki badań nad wspólnym zasiedlaniem kryjówek przez płomykówkę i nietoperze]. Documents de travail de L'I.R.Sc.N.B. 84: 1-37.
- Fairon J., Busch E., Petit Th., Schuiten M. 1996. Guide pour l'aménagement des combles et clochers des églises et d'autres batiments. [Poradnik zagospodarowania strychów, dzwonnicy kościelnych i innych budynków]. Ministère de la Région wallonne, Division de la Nature et des Forêts, Direction de la Conservation de la Nature et des Espaces verts, brochure 4: 1-89.
- Fairon J., Gilson R., Jooris R., Faber T., Meisch C. 1982. Cartographie provisoire de la faune chiroptérologique Belgo-Luxembourgeoise. [Atlas występowania nietoperzy w Belgii i Luksemburgu]. Bull. du Centr. Bag. Rech. Cheir. Belg. 7: 1-125.
- Fairon J., Lefevre A. 1991. Les réserves cheiroptérologique en Belgique. [Obiekty chronione w Belgii]. Documents de travail de L'I.R.Sc.N.B. 68: 1-173.
- Fenton M. B. 1985. Communication in the Chiroptera. Indiana University Press, Bloomington, s. 161.
- Ohlendorf B. (red.). 1997. Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. [Sytuacja podkowców w Europie]. Materiały z konferencji poświęconej podkowcom, Nebra (Niemcy), 26-28 V 1995 r., Arbeitskreis Fledermause Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg, s. 182.
- Wołoszyn B. W. (red.). 1995. Zimowe spisy nietoperzy 1988-1992. Wyniki i ocena skuteczności. Publikacje CIC ISEZ PAN, Kraków, s. 230.

Dzięki nawiązaniu współpracy z belgijskim Centrum Badań Chiropterologicznych otrzymujemy wydawany przez tę instytucję biuletyn "CHIROP ÉCHO"

Marek Kowalski, Warszawa

Bank Informacji o Literaturze Chiropterologicznej

Przed pięciu laty, na VII Ogólnopolskiej Konferencji Chiropterologicznej w Poznaniu, zaproponowałem utworzenie Banku Informacji o Literaturze Chiropterologicznej w Polsce (BIOLCH). Projekt ten nie doszedł wówczas do skutku, gdyż niewiele osób nadesłało informacje niezbędne do utworzenia takiego banku. Jak wykazały rozmowy z niektórymi osobami z grona polskich chiropterologów, istnieje jednak potrzeba utworzenia takiego źródła informacji. Przypomnę więc o co chodzi w całej tej sprawie. Zadaniem banku ma być gromadzenie informacji o literaturze dotyczącej nietoperzy (książki, czasopisma ciągłe i może jakieś ważniejsze pojedyncze artykuły) będącej w posiadaniu polskich chiropterologów oraz w bibliotekach zakładów, instytutów czy organizacji. Informacje te zostaną następnie udostępnione szerokiemu gronu osób zainteresowanych nietoperzom. Cel przedsięwzięcia wydaje się oczywisty: służyć pomocą wszystkim zainteresowanym nietoperzami w poszukiwaniu potrzebnej im literatury.

Plan organizacji BIOLCH:

Osoby dysponujące literaturą (książki, czasopisma ciągłe, ewentualnie niektóre pojedyncze artykuły) proszone są o przysłanie danych (wydruki lub - lepiej - zapisane na dyskietkach pliki w edytorze Word) do końca stycznia 1988 r.

Osoby pragnące otrzymać jakieś informacje:

proszone są o przysłanie próśb wraz ze znaczkiem pocztowym po otrzymaniu wiadomości, że BIOLCH już funkcjonuje (informacja i szczegóły w kolejnym numerze "Borowiaczka") będą mogły uzyskać informację na pośrednictwem Internetu

Forma w jakiej prosimy przysyłać informacje:

- książki: ksero ze strony tytułowej i spisu treści
- wydawnictwa ciągłe: tytuł czasopisma i numery roczników
- artykuły: tytuł i podstawowe dane bibliograficzne.

Dane prosimy przysyłać na adres: dr Mirosław Jurczyszyn, Zakład Zoologii Systematycznej UAM, BIOLCH, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań.

Mirosław Jurczyszyn, Poznań

Spis Chiropterologów Polskich

W roku 1996 wydaliśmy Spis Chiropterologów Polskich. Znalazły się w nim informacje o 79 osobach, począwszy od osób zawodowo zajmujących się nietoperzami, a skończywszy na amatorach, rozpoczynających dopiero swoją przygodę z tymi ssakami. Jednak przez ostatnie półtora roku zaszły w polskiej chiropterologii spore zmiany. Pojawiły się nowe osoby, studenci skończyli naukę i rozpoczęli pracę zawodową, coraz więcej osób posiada dostęp do poczty elektronicznej. Wszystkie te zmiany sprawiają, że czujemy potrzebę ponownego wydania Spisu. Dlatego zwracamy się z prośbą do wszystkich naszych Czytelników o przesłanie do OTON wszelkich poprawek do Spisu. Prosimy osoby, których dane nie były zamieszczone w pierwszym wydaniu o przesłanie nam informacji o sobie. Jeżeli Spis obejmie zdecydowaną większość z nas, kontakt między nami będzie dużo łatwiejszy. Przypominamy, że znajdują się tam następujące informacje: imię, nazwisko, rok urodzenia, tytuł i stopień naukowy, adres domowy oraz miejsca pracy lub nauki (wraz z numerami telefonu, faxu i adresem e-mail), zainteresowania związane z nietoperzami, teren prowadzenia obserwacji oraz współpraca z grupami terenowymi lub organizacjami. Czekamy do końca roku - na początku roku 1998 postaramy się wydać kolejną edycję.

Marek Kowalski, Warszawa

2. Z kraju

Stan zbadania chiropterofauny na Nizinie Mazowieckiej i Podlaskiej

W wielu ośrodkach gromadzone są materiały do przyszłych opracowań regionalnych faun nietoperzy. Materiały dotyczące występowania nietoperzy na Nizinie Mazowieckiej i Podlaskiej przez nas zbierane są już 18 lat. Postanowiliśmy, że po roku 1998 nastąpi ich podsumowanie w postaci monografii faunistyczno-ekologicznej. Obok występowania poszczególnych gatunków będą tam omówione wybrane zagadnienia dotyczące ekologii (m. in.: wybiórczość kryjówek i miejsc żerowania, czynniki wpływające na śmiertelność nietoperzy) oraz ochrony tych ssaków. Jej redaktorami będą Marek Kowalski i Grzegorz Lesiński, a zespół autorów będzie liczył 11 osób.

W naszej kartotece znajduje się obecnie około 1600 rekordów z obserwacjami nietoperzy, zebranych przez ponad 50 osób! Gromadzone są w niej wszystkie informacje o gatunkach rzadkich (nocki: Bechsteina, Brandta, wąsatek, łydkowłosy; mroczyki: posrebrzany i poźłocisty; karliki: malutki i większy oraz gacek szary) oraz pierwsze stwierdzenia z danego stanowiska z okresu letniego i zimowego pozostałych gatunków, przy czym w przypadku mopka gromadzone są ponadto wszystkie obserwacje letnie.

Poszczególne części Mazowsza i Podlasia nie są zbadane równomiernie. Obserwacje letnie koncentrowały się głównie w centralnej, południowej i zachodniej części tego terenu, podczas gdy z północnej i wschodniej części informacji jest niewiele (ryc. a). Znacznie gorzej przedstawia się sprawa z informacjami pochodzącymi z okresu hibernacji, czyli od początku listopada do połowy marca (ryc. b). Mamy co prawda bliżej niesprecyzowane kilka tysięcy kontroli w różnych zimowiskach, jednak

większość z nich przypada na nieliczne obiekty, w których prowadzono szczegółowe wieloletnie badania. Przez to dane z zimy posiadamy zaledwie z 60 kwadratów UTM (kwadraty o boku 10 km)! Stanowi to mniej niż 10% kwadratów znajdujących się w interesującym nas regionie.

Najwięcej stwierdziliśmy stanowisk mrocza późnego (znajdują się one w 123 kwadratach), gacka brunatnego (112 kwadratów) i borowca wielkiego (53 kwadraty). Najmniej informacji dotyczy gatunków rzadkich: nocka łydkowłosego (37 obserwacji z 14 kwadratów), nocka wąsatka (15/11), mrocza posrebrzanego (14/11), mrocza pozłocistego (13/10) i nocka Bechsteina (14/5). Zaskakująca jest mała liczba obserwacji karlików: większego (64/28), a zwłaszcza malutkiego (14/6).

Może ktoś z naszych Czytelników posiada obserwacje nietoperzy z interesującego nas regionu? W przybliżeniu jest to teren województw: białostockiego, łomżyńskiego, ostrołęckiego, ciechanowskiego, płockiego, stołecznego, siedleckiego, białskopodlaskiego (część północno-zachodnia), radomskiego, skierniewickiego i piotrkowskiego (część północna). Będziemy bardzo wdzięczni za ich udostępnienie - dzięki nim nasze opracowanie będzie bogatsze! Z góry dziękujemy.

Marek Kowalski, Warszawa

Znaczki z nietoperzami

30 maja tego roku ukazały się w Polsce cztery znaczki pocztowe z wizerunkami nietoperzy. Przedstawiają one gacka brunatnego (znaczek za 50 gr), borowca wielkiego (60 gr), nocka dużego (80 gr) oraz mrocza posrebrzanego (1,30 zł). Są to pierwsze polskie znaczki, na których nietoperze są głównym motywem. Wcześniej, w roku 1976, ukazała się seria "Polskie Parki Narodowe", gdzie na znaczku poświęconym Ojcowskiemu Parkowi Narodowemu widać sylwetkę nietoperza.

W ostatnich latach na świecie pojawia się dużo znaczków z nietoperzami. Temat ten stał się modny - znaczki ze zwierzętami sprzedają się bardzo dobrze, a nietoperze stały się bardzo głośne. Ile jednak tych znaczków już się ukazało?

Dzięki ciężkiej pracy naszego francuskiego kolegi, p. Stefana Aulagnier, powstała lista obejmująca znaczki z nietoperzami. Ukazało się ich dość dużo: 165 znaczków, na których nietoperze są głównym motywem, oraz 94, na których stanowią one jeden z elementów tła.

Przedstawiono już na nich 67 gatunków nietoperzy, w tym jeden gatunek wymarły - Palaeochiropteryx tupaiodon. Na ponad połowie znaczków widnieją nietoperze z grupy Megachiroptera (najczęściej Pteropus seychellensis - 15 razy, P. tonganus - 11 razy i P. velotus - 10 razy). Często też są przedstawiane liścionosy i mroczkowate. Gacek brunatny widnieje na 6 znaczkach, podczas gdy na żadnym nie jest pokazany gacek szary! Brak także znaczków z karlikami, mroczkiem pozłocistym a nawet mroczkiem późnym! Na znaczkach europejskich najczęściej widnieją gatunki zagrożone (podkowce) oraz charakterystyczne i atrakcyjne dla odbiorcy (gacki).

Wśród znaczków, na których nietoperze nie są głównym motywem, przeważają znaczki przedstawiające chiński symbol szczęścia (pięć nietoperzy tworzących okrąg), wydane głównie w Chinach, oraz herb Walencji, w którym znajduje się nietoperz. Są tam także znaczki z urnami meksykańskich Indian Zapoteków, na których zawsze znajdował się nietoperz (w ich wierzeniach bóg śmierci miał kształt nietoperza), kostiumem karnawałowym w kształcie nietoperza, papuaską maską przedstawiającą tego ssaka.

Na posiadanej przez nas liście są jeszcze dwie grupy znaczków. Jedna (ok. 40) dotyczy pierwszych prób człowieka wzbijania się nad ziemię o własnych siłach - wówczas ludzie mieli przymocowane skrzydła przypominające skrzydła nietoperzy. Druga to znaczki luźno związane z nietoperzami, ale bardzo ciekawe. Znaleźć tam można np.: rybę zwaną po angielsku bat fish (ryba nietoperz), muszlę ślimaka o nazwie Aulica vespertilio ("vespertilio" to po łacinie nietoperz, a także nazwa rodzajowa np. mrocza posrebrzanego - Vespertilio murinus), wampiry, samoloty myśliwskie o nazwie "Vampire" oraz odkrywcę zjawiska orientacji przestrzennej niezależnej od wzroku - Lazzaro Spallanzaniego.

Może wśród naszych Czytelników są filateliści zbierający znaczki z nietoperzami? Chętnie udostępnię wspomnianą listę (jest ona stale aktualizowana!), mam w swojej kolekcji kilkanaście znaczków, które chętnie wymienię na inne.

Marek Kowalski, Warszawa

3. Z zagranicy

Symposium "Sytuacja mopka *Barbastella barbastellus* w Europie" (Mansfeld, Niemcy, 5.-7. XI. 1997 r.)

Spotkanie poświęcone analizie sytuacji mopka w Europie zorganizowane zostało przez niemiecką regionalną grupę chiropterologiczną Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e.V. pod kierownictwem Bernda Ohlendorfa. Było ono drugim z serii spotkań poświęconych gatunkom nietoperzy, których występowanie w Europie uznawane jest za zagrożone. Obrady odbywały się na zamku w Mansfeld. Władze miasta sprawowały patronat nad spotkaniem.

Na konferencję przybyli chiropterolodzy z Anglii, Bułgarii, Francji, Holandii, Litwy, Niemiec, Polski, Słowacji, Szwajcarii i Węgier - w sumie około 40 osób. Polskę reprezentowało 9 osób, w tym ośmioro członków OTON. Wygłoszono 20 referatów i zaprezentowano 13 plakatów. Polacy przedstawili 5 plakatów i 2 referaty.

Celem konferencji było podsumowanie aktualnej wiedzy na temat zasięgu, liczebności i wymagań siedliskowych mopków. Większość referatów i plakatów dotyczyła występowania tego gatunku w poszczególnych krajach lub regionach. Zaprezentowane zostały ogólne dane dla Anglii (J. Kaczanow), Bułgarii (R. Pandurska, T. Ivanova), Holandii (P. Lina) i Szwajcarii (A. Theiler) oraz dane z różnych regionów Niemiec i Francji. M. Kowalski, R. Szkudlarek i A. Przesmycka przedstawili rozmieszczenie zimowych i letnich stanowisk mopków Polsce. Na ich plakacie znalazły się tylko te stanowiska, gdzie obecność mopków stwierdzona została po roku 1980. Na tych samych danych opierał się plakat G. Lesińskiego i Z. Urbańczyka pokazujący wieloletnie zmiany liczebności mopków w kryjówkach zimowych. Wzrost liczebności tego gatunku w zimowiskach, obserwowany w ostatnich latach w Polsce, stwierdzony został także na Litwie. Chiropterolodzy litewscy (D. Pauza, N. Pauziene) zaprezentowali dane dotyczące zimowania mopków oraz wysunęli teorię dotyczącą przebiegu granicy zwartego zasięgu tego nietoperza przez terytorium Litwy. Przedstawione podczas konferencji dane na temat występowania i liczebności mopków dowodzą, że nie jest to gatunek zagrożony, przynajmniej we wschodniej Europie. W Polsce w wielu zimowiskach jest on nawet gatunkiem dominującym. Korzystanie przez mopki z różnych typów kryjówek zimowych omawiał plakat E. Fuszary, R. Paszkiewicz i A. Węgla.

Niektóre wystąpienia prezentowały wyniki badań nad mopkami zasiedlającymi konkretne kryjówki letnie lub zimowe. Badania kolonii letnich przedstawili: A. Theiler (Szwajcaria), D. Steinhäuser (Niemcy) i A. Sierro (Szwajcaria). Ciekawe dane uzyskano zwłaszcza dzięki zastosowaniu telemetrii. Okazało się, że mopki chętnie żerują ponad koronami drzew oraz, że korzystają z żerowisk oddalonych nawet o 5 km od ich dziennej kryjówki. Bardzo interesujące okazały się letnie kryjówki kolonii rozrodczych mopków - znajdowano je za okiennicami i za odstającą korą martwych, starych drzew. W północnej Francji odnajdowano je także w wejściach do dużych, drewnianych budynków, głównie stodół. Budynki były konstruowane w dość specyficzny sposób - nad drzwiami znajdowały się dwie duże, równoległe belki, pomiędzy którymi znajdowała się szczelina zasiedlana przez mopki. Polacy zaprezentowali wyniki badań prowadzonych w schronieniach zimowych. E. Fuszara i M. Fuszara omówili zmiany liczebności w trakcie sezonu i przemieszczanie się mopków w podwarszawskim forcie Strubiny. E. Fuszara, M. Fuszara i M. Wojciechowski przedstawili różnice w wykorzystaniu przez mopki różnych typów kryjówek na Pojezierzu Mazurskim. J. Hejduk i G. Radzicki omówili wyniki szczegółowych badań nad zimowaniem tych nietoperzy w jaskini Szachownica. M. Jurczyszyn wygłosił współautorski referat poświęcony występowaniu mopków w fortach Poznania. Przedstawił także prowadzone na szeroką skalę działania, których celem jest zabezpieczenie poznańskich zimowisk.

Ostatniego dnia obrad uczestnicy konferencji nanieśli wspólnie na ścienną mapę Europy położenie najważniejszych stanowisk tego gatunku. Planowane jest wydanie materiałów konferencyjnych, w których zamieszczone zostanie opracowane przez organizatorów podsumowanie obrad.

Organizatorzy poinformowali zebranych o planowanym na rok 2000 spotkaniu poświęconym sytuacji borowiaczka (*Nyctalus leisleri*) w Europie.

Elżbieta Fuszara, Warszawa

4. Listy do Towarzystwa i Redakcji Biuletynu

Napływające do nas listy zawierają wiele pytań. Kol. Krzysztofa Buczko nurtuje pytanie, czy wśród polskich nietoperzy trafiają się albinosy. Otóż pełny albinizm, polegający na braku barwnika u osobnika, zdarza się niesłychanie rzadko. Zwierzęta takie mają różową skórę, białe włosy i różowe oczy. Częściej zdarzają się osobniki z czarnymi oczami oraz białymi włosami i różową skórą - w Polsce obserwowano dwa takie nietoperze: znalezione w rezerwacie "Nietoperek" nocka rudego oraz złapanego w Puszczy Białowieskiej karlika. Spotykane są także częściowe albinosy, u których tylko niektóre partie futerka lub skóry pozbawione są barwnika. Ja spotkałem takie nietoperze dwukrotnie: mrocza późnego, który miał białą końcówkę jednego ze skrzydeł, oraz nocka Natterera, który miał białe plamy na grzbiecie i na końcówkach skrzydeł. Zdarzają się też nietoperze o innej niż zwykle barwie futerka, ale nie białej. Np. w rezerwacie "Nietoperek" kilkakrotnie spotykano samice nocka rudego, u których barwa futerka była ciemnożółta (słomkowa).

Dostajemy także pytania o różne egzotyczne gatunki nietoperzy, przy czym autorzy pytań podają nam ich polskie nazwy. I tu zaczyna się poważny kłopot - otóż zagraniczne gatunki tych ssaków nie mają ustalonych polskich nazw! Najczęściej nie są one w ogóle potrzebne - o konkretnych gatunkach rozmawiają zwykle tylko naukowcy, którzy posługują się nazwami łacińskimi. Nawet przeciętnemu przyrodnikowi nie są one w ogóle potrzebne. Problem pojawia się np. przy tłumaczeniu filmów o przyrodniczych. Tłumacz pragnie podać polską nazwę prezentowanego nietoperza, a ponieważ taka nie jest dostępna, tłumaczy nazwę obcojęzyczną. Do czego to prowadzi, pamiętają wszyscy czytelnicy przygód wojaka Szwejka (perypetie związane z orzechówką). Dlatego bardzo często nie będziemy w stanie odpowiadać na takie pytania.

Na zakończenie cytujemy list od pana Jana Towarnickiego ze Słupska, który trafił do naszej redakcji poprzez p. Zenona Lewartowskiego, wydawcę krajowego informatora ornitologicznego - "Orlika". Użyte w tym tekście słowo "mroczek" oczywiście zastępuje słowo "nietoperz", nie oznacza zaś żadnego konkretnego gatunku.

Mroczek w gościnie

Często z żoną odwiedzamy znajomą mieszkającą w Korzybiu (gmina Kępica, 25 km od Słupska) nad rzeczką Bystrzycą, w tym miejscu łączącą się z Wieprzą. Zabudowania, gdzie znajoma mieszka, są obiektami po nieczynnym młynie wodnym, wybudowanym przed I Wojną Światową, w którym prowadzono działalność gospodarczą aż do lat pięćdziesiątych. Płytką i wartką rzeczką, w ziemie niezamarzająca, stanowi doskonały rezerwar pokarmowy dla różnych gatunków ptaków, łącznie z zalatującym zimą w te okolice ze Skandynawii pluszczem.

W miesiącu styczniu 1997 znajoma poprosiła nas do nieczynnych pomieszczeń (nisko usytuowanych przy ziemi), otworzyła starą bieliźniarkę, w której w kłębach starej wełny uczepiony pazurami zimował rzadko spotykany w mieszkaniu niecodzienny gość - mroczek.

Zagadką dla znajomej i nas pozostanie fakt, jak nietoperz przedostał się do starej co prawda i nieszczelnej - niemniej zamkniętej bieliźniarki? I jak tu nie wierzyć, że ściany mają uszy, kiedy i nietoperz lubi podsłuchiwać spragniony ciepła i ludzkiego towarzystwa? Nie wierzyłbym, gdybym tego nie doświadczył.

5. Informacje

2. Międzynarodowa Konferencja o Nietoperzach Karpat

Dostaliśmy zaproszenie na 2. Międzynarodową Konferencję o Nietoperzach Karpat, która odbędzie się we wrześniu 1998 roku na Słowacji. Przewidywane są dwa dni obrad plenarnych (sesje referatowe i plakatowe oraz wieczorne wyjścia w teren) oraz jeden dzień przeznaczony na wycieczkę. Podstawowe tematy konferencji to: doświadczenia związane z praktyczną ochroną nietoperzy Karpat, prezentacja wyników badań faunistycznych, ekologicznych i ilościowych w tym regionie, koordynacja przyszłych prac badawczych. Osoby, które chciałyby wziąć udział w Konferencji proszone są o przesłanie swoich danych (imię, nazwisko, adres miejsca pracy i domowy wraz z numerem telefonu, faxu bądź e-mail, wstępny temat referatu lub plakatu) do 31 XII 1997 roku na adres: RNDr. Marcel

Uhrin, B. Nemcovej 5, 050 01 Revuca, Słowacja, tel. 00421-941-21 391 lub 22 061, fax 00421-941-22 061.

[MK]

6. Przegląd nowego piśmiennictwa krajowego

Począwszy od tego numeru będziemy zamieszczać notki bibliograficzne nowych prac dotyczących nietoperzy. Nasz przegląd będzie dotyczył tylko literatury krajowej, czyli artykułów (lub książek) o nietoperzach polskich lub będących autorstwa naszych rodaków. Mamy nadzieję, że będzie on pomocny dla wszystkich osób zainteresowanych nietoperzami, a zwłaszcza dla naszych Czytelników zamieszkujących poza większymi ośrodkami naukowymi, dla których dostęp do literatury jest utrudniony. Jednocześnie informujemy, że można prosić autorów tych prac o przesłanie odbitki (kopii) pracy - dobrym zwyczajem jest nie odmawiać takim prośbom. Rozpoczynamy od artykułów, które ukazały się w roku 1997.

- Anonymus. 1997. Na tropie nocnego łowcy. Chwila dla Ciebie 18: 12-13.
- Dolata P. T. 1997. Obrączkowanie ptaków w Bogdance (Puszcza Drawska) - etap wstępny (1993-1996). Prz. Przyr. 8, 1-2: 228-235.
- Dombrowski A. 1997. Fauna. W: Informator przyrodniczy - województwo białkopodlaskie. Zakład Badań Ekologicznych "Ekos". Siedlce: 26-34.
- Kokurewicz T. 1997. Some aspects of the reproduction behaviour of the Lesser Horseshoe Bat (*Rhinolophus hipposideros*) and their consequences for protection. W: Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg: 77-82.
- Kowalski M., Lesiński G. 1997. Nietoperze w polskiej części twierdzy Brześć. Kulon 2: 83-86.
- Kozakiewicz K. 1997. Wpływ zamknięcia jaskini na populację zimujących w niej nietoperzy - na przykładzie Jaskini Białej. Chrońmy Przyr. Ojcz. 53, 2: 105-106.
- Mysłajek R. W. 1997. Czy istnieją białe nietoperze. Przyr. Pol. 6/1997: 10.
- Ruprecht A. L. 1997. Zimowe stanowiska gacków *Plecotus Geoffroy*, 1818 na Nizinie Wielkopolskiej. Prz. Przyr. 8, 1-2: 226-228.
- Rydell J., Bogdanowicz W. 1997. *Barbastella barbastellus*. Mammalian species 557: 1-8.
- Sachanowicz K., Czabała M., Łajkowska M., Marzec M. 1997. Stanowisko mopka (*Barbastella barbastellus*) w Puszczy Rominckiej. Kulon 2: 86-87.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 1997. A field method of net-trapping of the Lesser Horseshoe Bat. W: Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg: 153.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 1997. Summer activity of the Lesser Horseshoe Bat in caves - preliminary observation. W: Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg: 155-156.
- Węgiel A., Węgiel J., Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 1997. The situation of the Lesser Horseshoe Bat in Poland. W: Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg: 161-164.
- Węgiel J., Węgiel A. 1997. Studies on the nocturnal activity in nursery colonies of the Lesser Horseshoe Bat (*Rhinolophus hipposideros*). W: Zur Situation der Hufeisennasen in Europa. Arbeitskreis Fledermäuse Sachsen-Anhalt e. V., Stecklenberg: 157-159.

Osoby i instytucje, które wsparły działalność OTON w ostatnim okresie:

Instytucje:

Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Osoby:

Peter Lina
oraz wszyscy, którzy opłacili składki członkowskie

Dziękujemy bardzo za wsparcie!

Co zrobić, aby zostać członkiem Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy?

Wystarczy chcieć wspierać ochronę nietoperzy, wypełnić deklarację (jest dołączona do Biuletynu) oraz wpłacić składkę członkowską. Składka jest ważna w roku kalendarzowym, w którym ją wpłacono. Czas na opłacenie kolejnej składki upływa z dniem 31 VII roku następnego. Wyjątkiem są lata 1996 i 1997, kiedy obowiązuje jedna składka.

Po co wstępować do Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy?

Towarzystwo prowadzi działalność mającą na celu poznanie nietoperzy, ich ochronę oraz szeroko rozumianą edukację. Planujemy wydanie książeczki pod roboczym tytułem „Poznajemy nietoperze - ABC wiedzy o nietoperzach i ich ochronie” oraz zintensyfikowanie prac mających na celu objęcie ochroną najważniejszych zimowisk tych ssaków w Polsce. Każdy członek Towarzystwa jest dla nas moralnym wsparciem naszej działalności, a ponadto im większą siłę będzie stanowił OTON, tym odważniej będziemy mogli występować względem ludzi z zewnątrz. Siłą Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy są jego członkowie.

"BOROWIACZEK" - BIULETYN OGÓLNOPOLSKIEGO TOWARZYSTWA OCHRONY NIETOPERZY

„Borowiaczek” ukazywać się będzie dwa razy w roku: wiosną i jesienią. Będziemy w nim informować o tym, co się dzieje w polskiej chiropterologii oraz w Towarzystwie. Chcielibyśmy, aby obok funkcji informacyjnej „Borowiaczek” stał się także pismem dyskusyjnym. Z pewnością jest wiele problemów nurtujących polską (i nie tylko) chiropterologię. Będziemy starali się o nich pisać (a może także je rozwiązywać?) na łamach naszego Biuletynu.

Prosimy zatem wszystkich naszych czytelników o pomoc w redagowaniu „Borowiaczka”. Czekamy na ciekawe teksty lub pomysły na nie, tematy do dyskusji, rysunki i zdjęcia oraz wszelkie uwagi dotyczące Biuletynu. Teksty nie muszą dotyczyć spraw ważnych dla polskiej chiropterologii - mogą być poświęcone własnym spotkaniom z nietoperzami. Zastrzegamy sobie prawo skracania i redagowania nadesłanych tekstów. Będziemy starali się, aby „Borowiaczek” był ciekawy zarówno dla profesjonalistów, jak i amatorów, rozpoczynających dopiero swoją przygodę z nietoperzami.

Przyszły numer jeszcze będzie drukowany naszymi własnymi siłami. Staramy się jednak, aby „Borowiaczek” jak najszybciej był wydawany profesjonalnie. Wówczas zwiększymy objętość pisma i będziemy mogli przekazać więcej treści. Od przyszłego numeru otrzymywać go będą wszyscy członkowie OTON oraz prenumeratorzy - prenumerata roczna wynosi 5 zł. Za tę cenę będziemy przysyłać dwa numery naszego biuletynu oraz - dodatkowo - informacje o możliwości spędzenia wakacji z nietoperzami (z pewnością wcześniej niż w tym roku!). Zachęcamy zatem do prenumeraty „Borowiaczka”!

THE LESSER NOCTULE (BOROWIACZEK)

Bulletin of the Polish Society for Bat Protection
No 2, November 1997

The Polish Society for Bat Protection (OTON) was the main organizer of 3 field workshops (summer 1997), attended by over 40 persons, mostly students and school-people. They used scientific methods in bat research and were informed how to protect these animals. As the workshops were organized in the areas where the particular study on bats was not carried out, we discovered many interesting localities of rare species, for example 2 localities of the whiskered bat.

The OTON library has been established lately. In the next issues of "Borowiaczek" we will inform about a new its purchase. Now we write about the papers we have got. We also have a favour to ask our Readers for help in collecting papers concerning bats.

Five years ago the idea to establish Database of Chiropterological Literature in Poland was suggested. This project has not been brought about but OTON has decided to start it again. We would like to collect an information on the books, journals and important articles, and libraries where it is available in Poland.

In section "From the country" the state of chiropterological research on the Mazovia and Podlasie Lowland and the results have been presented. The bat fauna of this part of Poland is relatively well known, therefore we decided to summarize data collected during 18 years in the form of a faunistic and ecological monography. It will contain bat distribution, shelter preference, habitat selection, description of factors influencing bat mortality etc. In this issue of "Borowiaczek" the map with UTM squares and marked bat occurrence in summer (a) and winter (b) has been shown.

It has been also mentioned about 4 new Polish post stamps with bats, which were edited on 30 May 1997. Additionally the other stamps with bats were presented.

In section "From abroad" there is the article presenting the conference on the situation of the barbastelle in Europe and the participants from OTON members.

Answering letters to the Society we discussed the frequency of albinotic bats. The new section of the bulletin has been added (started from 1997) - the review of new national bat literature with the bibliographical notes of publications concerning Polish bats or written by Polish bat workers.

What you have to do to become an OTON member? All you have to do to support bat protection is fill in the form enclosed to this bulletin and pay the membership fee. The fee is valid up until the end of the year when paid.

POLISH SOCIETY FOR BAT PROTECTION

Address: Fredry 10, 61-701 Poznan, tel. (0-48 61) 526 898

Address for correspondence: ul. Wyszogrodzka 5 m. 82, 03-337 Warszawa,

OGÓLNOPOLSKIE TOWARZYSTWO OCHRONY NIETOPERZY
POLISH SOCIETY FOR BAT PROTECTION

Adres: ul. Fredry 10, 61-701 Poznań

Adres do korespondencji: ul. Wyszogrodzka 5 m. 82, 03-337 Warszawa,

Zarząd OTON

Przewodniczący - Grzegorz Lesiński
Wiceprzewodniczący - Krzysztof Kasprzyk
Wiceprzewodniczący - Andrzej Węgiel
Skarbnik - Marek Kowalski
Sekretarz - Grzegorz Radzicki
Mirośław Jurczyszyn
Rafał Szkudlarek

BOROWIACZEK - BIULETYN OGÓLNOPOLSKIEGO TOWARZYSTWA OCHRONY NIETOPERZY
THE LESSER NOCTULE - Bulletin of the Polish Society for Bat Protection

Redagują: Marek Kowalski, Andrzej Węgiel; nakład 500 egzemplarzy

Adres redakcji: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy, Instytut Ekologii PAN, Dziekanów
Leśny, 05-092 Łomianki, tel. (0-22) 751 30 46-49 w. 280 lub 285

<http://www.oton.sylaba.pl>, e-mail: oton.sylaba.poznan.pl
